

Ekonomija i hrvatska književnost: izazov metodologije i primijenjenog čitanja

Sažetci izlaganja na radionici

26. siječnja 2018

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr. sc. Krešimir Nemeć, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: „Shylock u suknji“ – Kućna ekonomija u Andrićevoj „Gospođici“

Analiza će se usredotočiti na sljedeća tematska žarišta:

- 1) religija novca i fetišistički odnos čovjeka prema novcu

Zanimljivost i inovativnost Gospođice krije se u činjenici da je Andrić pravoj galeriji harpagonskih figura koja defilira svjetskom književnošću dodao jedno žensko stvorenje analizirajući kako su stalno odricanje i tvrdičluk utjecali na njezinu intimu i na razgradnju njezina etičkog integriteta. Kreirajući Rajku Radaković, Andrić je stvorio „Shylocka u suknji“: odbojno biće kojem je novac ubio svaki trag ljudskosti i plemenitosti. U prozaičnoj, gotovo racionalnoj geometriji Rajkine svakodnevice život je shvaćen kao složeno knjigovodstvo gubitaka i dobitaka, dok se umijeće življenja sastoji u upornoj štednji i nastojanju da se u stalnoj borbi protiv kvara, štete i troška izbore uvijek nove pobjede. Iako je Andrićeva junakinja opsjednuta novcem, u romanu se malo govori o „opipljivu“ novcu, a više o njegovoj simboličkoj vrijednosti u sustavu razmjene u građanskom društvu i o utjecaju na pojedinca. Životna praksa Rajke Radaković, obilježena samostanskim asketizmom i stalnim odricanjem, potvrđuje da škrtac ne šteti da bi kasnije s onim što je uštedio mogao uživati; on šteti zato da bi mogao još više uštedjeti. Njemu nikakvo bogatstvo nije dovoljno veliko; novca je uvijek premalo i on želi stalno više, još više. Želja škrcu usmjerena je na čisti višak jer, kako piše Dolar, „škrtac u novcu cilja na ono što je u novcu više nego novac, u zlatu više nego zlato, odnosno na ono za što nije moguće naći ekvivalent u novcu“. Poznato je da je Freud taj višak objekta gomilanja, skupljanja i tvrdičenja smatrao izmetom dovodeći karakter škrcu u vezu s analnom erotikom.

- 2) novac i zamjena rodnih uloga

Andrićeva junakinja Rajka Radaković nakon očeva stečaja i smrti – kao petnaestogodišnja djevojčica - preuzima poslove koji su do tada bili isključivo u muškoj domeni: trgovina, poduzetništvo, bankarstvo, burzovne špekulacije, lihvarenje. Preuzimajući mušku ulogu, Rajka preuzima i muške manire. U romanu se na više mjesta sugerira rodna inverzija pa tako Gospođica ima muški korak, nosi uvijek isti kostim muškog kroja, na glavu stavlja crni šešir muškog formata, a i njezin crni dugački kaput izrađen je od grubog vojničkog sukna. Promjene su vidljive i u Rajkinu ponašanju i vanjskom izgledu. Pripovjedač ističe da je njezino držanje postajalo sve manje ženstveno i privlačno. Rajka izbjegava društvo, ne prati modu, ne odlazi na plesove, odbacuje žensku potrebu za kićenjem, zapušta se u odijevanju pa onda čak i u čistoći. Rajkinim životom upravlja tanatonička ekonomija, dok se ostaci erosa vezuju isključivo za novac.

3. lihvarstvo – praksa škrtosti

Lihvarenje je bogaćenje bez rada. I Rajka Radaković počinje nemoralno posuđivati novac uz lihvarske kamate i izvlačiti korist iz tuđe muke i nevolje. Lihvar ne krade samo novac, on krade i vrijeme: svaki trenutak kamate teku i rastu, a novac se plodi. U romanu Gospođica česti su prizori sata koji otkucava vrijeme: uštedene sekunde ujedno su za glavnu junakinju povećana dobit. Toma Akvinski smatrao je da je lihvarstvo grijeh protiv pravednosti (iustitia). Krist u Lukinu evanđelju upozorava svoje učenike: „/.../činite dobro i pozajmljujte, a da ništa ne očekujete natrag!“ (Lk 6, 35). Podsjetimo se i činjenice da su lihvari u Danteovu Paklu smješteni u sedmi krug pakla, skupa sa samoubojicama i nasilnicima protiv Boga i prirodnih zakona.

Prof. dr. sc. Magdalena Dyras, Jagelonsko sveučilište u Krakovu: Ekonomski temelji hrvatske književnosti – slučaj novopovijesne hrvatske proze

Izlaganje će se usredotočiti na nekoliko zapažanja i problemskih pitanja važnih za metodološka promišljanja odnosa ekonomije i književnosti te njihovu primjenu na čitanje novopovijesne hrvatske proze.

1. Definicija novopovijesne proze. Je li moguće obilježiti novopovijesnu prozu uz pomoć ekonomije?

2. U većini romana koji pripadaju toj struji nalazimo zabilježeno ekonomsko iskustvo.

Prije svega primjećujemo ekonomski kontekst funkcioniranja likova. Ponavljaju se potke/situacije dolaska oca/pretku u novo mjesto (u granično područje), marljiv rad koji vodi povećanju imovine, građenju kuće (koja pokazuje status vlasnika). Bogaćenje omogućuje osnivanje obitelji koja s vremenom će postići bolji ekonomski status (akumulacija bogatstva). Ekonomski razlozi nerijetko su pokretač radnje u tekstu dok je prolazna vremena obilježen ekonomskom transformacijom.

Primjeri ponuđenog čitanja novopovijesnih romana usredotočit će se na čitanje tekstova Nedjeljka Fabrija (Vježbanje zivota) i Ludwiga Bauera (Kratka kronika porodice Weber). Kontrast – došljaci (Talijani, Svabe) i slavenski stanovnici.

3. Promjene gradova i regija – pripovjedači prate ekonomske pojave, bogaćenje Rijeke, dolazak inozemnih radnika, razvoj Slavonije, utjecaj Švaba na slavenske stanovnike.
4. Ekonomske reprezentacije u tekstovima hrvatske književnosti izvor su znanja o ekonomskim pojavama u vremenima o kojima pričaju, pokazuju na vrijednosti koje su značajne za zajednicu.
5. Poljski doprinos proučavanju odnosa ekonomije i književnosti.

Prof. dr. sc. Lada Čale-Feldman, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Ekonomija u agoniji: Krležina Laura kroz glumačka desetljeća

Izalaganje će se pozabaviti drugim dijelom Krležina dramskog ciklusa o Glembajevima, dramom U agoniji, preciznije, njezinom junakinjom Laurom Lenbach – po općem sudu, jednim od najkompleksnijih ženskih likova hrvatske dramske tradicije, ujedno i jednom od najpoželjnijih glumačkih uloga. Propitat ćemo na koji se način u tome liku presijecaju različite ekonomije – dramaturška, libidinalna, monetarna i glumačka – te iz koje se perspektive junakinja može doživljavati kao, kako se svojedobno tvrdilo, „moderna, emancipirana žena“? Jesu li svi ženski glumački naraštaji jednako (ne)kritično percipirali Laurinu navodnu „iskrenost“ i „nenamještenost“ i kakvu je pritom važnost imala njezina klasna pripadnost, odnos prema novcu i radu? Govore li različiti glumački stilovi i tehnike u prilog ili u prkos različitim, promjenjivim društveno-kulturnim normama, ako ne i idealizacijama Laurina građanskog statusa, ovisno već o ideološkim strujanjima pojedinih razdoblja? Pokušaj da se rekonstruira ova mikro-povijesna dionica ženske glume na temelju pet različitih glumačkih primjera poslužiti će se ujedno i različitim rekonstrukcijskim podlogama: jednom zvučnom snimkom, jednom memoarskom crticom, jednim tv intervjuom s ad hoc odigranim monologom, jednim izvatkom iz filma i naposljetku, odlomkom video snimke žive kazališne izvedbe, kako bi se ujedno studente podsjetilo na teškoće i izazove koje pred feminističku teatrologiju postavlja analiza glumačkoga teksta.

Dr. sc. Lana Molvarec: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Od šegрта do proletera: konstrukcija klase u hrvatskom dječjem romanu (1895-1937)

Proučavanje klase, ekonomskih i političkih procesa te ideologije nije bilo tipično za istraživanja dječje književnosti, bar do nedavno, no i dan-danas su takva čitanja u manjini. Razloge treba tražiti u prevladavajućoj percepciji dječje književnosti kao socijalno konzervativne ili pak ideološki i politički neutralne. Ovim izlaganjem pokušat će se pokazati da tome nije tako te da dječja književnost, u ovom slučaju roman, itekako sudjeluje u stvaranju vlastitih značenja fenomena prisutnih u društvenoj stvarnosti. Iako se može činiti da djeca ni u književnosti ni u stvarnosti ne djeluju kao ekonomski akteri, priklanjam se stajalištu Michela de Certeaua koji tvrdi da svaki pojedinac ima iskustvo funkcioniranja unutar sustava ekonomskih struktura te da to iskustvo ne može biti izolirano od socioekonomske cjeline u kojoj sudjeluje. (Culture in the Plural, 1997: 64). Slijedeći tu liniju te se naslanjajući metodološki na poststrukturalističke teorije o subjektivitetu, osobito Michela Foucaulta, marksističku i neomarksističku kritiku

(Antonio Gramsci), Bourdieuova teoriju kulturnog kapitala te kritičku pedagogiju Henrija Girouxa pristupam analizi pet hrvatskih dječjih romana u razdoblju afirmacije, konsolidacije i popularizacije žanra (od zadnjeg desetljeća 19. stoljeća do kraja tridesetih godina 20. stoljeća): Sretni kovač Vjekoslava Košćevića, Čudnovate zgone šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić, Zlatne ruke Dragoslava Heiligsteina, Vlak u snijegu Mate Lovraka i Poletarci Josipa Pavičića. Analiza donosi cijeli niz dječjih likova koji se klasno profiliraju i aktivno sudjeluju u radnom procesu, ponekad čak i u tržišno definiranoj konkurentnosti, samoidentificiraju se kroz rad ili kroz procese potrošnje. Istraživanje će obuhvatiti problem siromaštva, klasne mobilnosti, (re)distribucije dobara u društvu, ekonomske krize i ideoloških interpretacija navedenog u spomenutim romanima koje sežu od apologije kapitalističkih vrijednosti preko konzervativnog zagovaranja statusa quo do samoorganizacije djece u heterotopijske ili utopijske kolektive. Kako bi se dobila što potpunija slika, neizostavno je imati u vidu međugru institucije dječje književnosti i njezinih specifičnosti s jedne strane te ekonomiju, kulturu i politiku s druge strane.

Dr. sc. Ivana Drenjančević, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Ujevićeva „Kolajna“ literarnih dugova

U ovom izlaganju u najkraćim ću crtama iznijeti rezultate svojih istraživanja usmjerenih na ekonomske aspekte pjesništva hrvatskoga modernizma, prvenstveno pjesništva Tina Ujevića. Polazišna je pretpostavka bila da se Ujevićevi pjesnički tekstovi izrazito oslanjaju na bogatu tradiciju hrvatskog i europskoga pjesništva, da iz nje pozajmljuju ne samo brojne literarne motive, već i identitete iskazivača i ostalih subjekata koji nastanjuju imaginarne svjetove Ujevićevih pjesama. Ono što je u analizama pojedinih pjesama posebno zaokupljalo pažnju jest činjenica da su problemi neizbježnosti literarnoga duga i dugovanja posve osviješteni te su implicitno, pa čak i ironično, tematizirani na brojnim mjestima u Ujevićevoj lirici. Složenim jezičnim igrama i aluzijama koje čitatelja i njegove kompetencije konstantno dovode u pitanje, i sam se postupak čitanja pokazuje kao problematičan, kao odnos u kojemu nije nikada do kraja ustanovljivo tko sve, i s kojim udjelima, sudjeluje u razmjeni. Osim intertekstualnih dužničkih odnosa i načina na koje se u samim tekstovima komentiraju, rubno su nas zanimali i ostali ekonomski aspekti proizvodnje teksta. Primjerice, kako se u pojedinim tekstovima lirski iskazivači ironično osvrću na proces kanonizacije autorskog opusa, izgradnje kulta autora i ostale načine na koje se zajednica odužuje zaslužnim autorima, a ne pokazujući pri tome nikakav interes za sam pjesnički tekst pa tako ni za složene ekonomske odnose koji su u njemu na snazi.

Prof. dr. sc. Stipe Grgas, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Hrematistika, dug i kredit u socijalizmu

Problem hrematistike ili zarade novca od samog novca, problem njegove samooplodnje, reduciranje Marxove trodiobe N-R-N' na dvodiobu N-N' nije u hrvatskoj ekonomskoj misli privukao odveć pozornosti. S druge strane, kritički pristupi današnjoj konjunkturi redovito upućuju na svest vlasti cirkulacije/novca i sve manju ulogu proizvodnje u dominantnom

ekonomskom sustavu. Stoga mi je višestruko zanimljiv rad Zvonimira Baletića „Hermatistika – izazov nepoćudne ekonomike“ (Politička misao, Vol.XXVI (1989), No.3: 114-124.) Meni je zanimljiva činjenica da se ipak o hermatistici pisalo, a posebno bih istaknuo nekoliko njegovih zapažanja pri kraju članka koji mogu biti zanimljivi za našu raspravu: „Elementi Aristotelove vizije prisutni su i danas u svim teorijama društvenog poretka koje naglašavaju solidarnost, društvene obveze i socijalnu pravdu, a posebno one koje inzistiraju na državnom upravljanju društvom i protekcijonizmu. A takve su i sve teorije socijalizma, koje opću društvenost žele unaprijed uspostaviti društvenim poretkom života i neposrednom društvenom akcijom. Socijalističke utopije često su bile reakcija na otvorenost i neizvjesnost koje karakteriziraju tržišno-konkurentski tip društvene organizacije. I praksa socijalističkih društava sa svojom odbojnošću prema tržištu, novcu, kamatama, bogaćenju, poduzetništvu izražava istu vrstu bojazni od razornog djelovanja pojedinaca prema zajednici kakvu je pokazivao Aristotel. Moderna država ima širi izbor sredstava nego država u Aristotelovo vrijeme, ali je cijena koju ruštvo plaća za svoje 'skladne planske proporcije' i visoki stupanja kontrole proporcionalno veća“ (123). Ipak znamo da se bivša država zaduživala, da su građani živjeli na dug, da je kredit bio općepoznata ekonomska institucija. Ja bih u svojem izlaganju pokušao ukazati kako je nekadašnja zaduženost bila drukčija od današnje ali i kako je ta različitost nestajala uključivanjem socijalističkog društva u globalnu ekonomiju. Naposljetku, smatram da ta tematika mora naći svoje mjesto u propitivanju ekonomskih temelja hrvatske književnosti.

Doc. dr. sc. Maša Kolanović, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Moralna i afektivna ekonomija hrvatske kulture devedesetih godina XX. st. : kako se kalio imaginarij kapitalizma

U metodološkim izazovima koji se postavljaju u istraživanju odnosa književnosti, kulture i ekonomije, najveći izazov predstavlja transfer ili primjena određenih ekonomskih pojmova i ekonomske optike na književno-povijesnu i kulturnu građu. Naime, pojmovi i problematika jedne discipline ne mogu se olako, provizorno, jednosmjerno ili bez ostatka primijeniti na građu kojom se tradicionalno bavimo u okviru znanosti o književnosti i kulturologije. Zato je u početnom razmatranju navedene problematike najbolje krenuti od detektiranja zona njihova dodira kako bi se iz konkretne datosti mogle izvesti šire implikacije i na teorijsko-metodološkom planu, važne za naša početna metodološka proučavanja na projektu. Jedna od pretpostavki takve tijesne povezanosti ekonomije, kulture i književnosti jest ta da različiti političko-ekonomski sustavi (poput socijalizma ili kapitalizma) uvijek predstavljaju i određen tip kulture. Da bi bili mogući, ostvareni i legitimirani, potreban je određen tip kulture koji će ih uvesti, legitimirati što neminovno znači da će se uvijek javiti i onaj tip kulturnih praksi koji će ih izazivati i osporavati. Književnost i kultura tako na specifičan način sudjeluju u jednoj široj "afektivnoj i moralnoj ekonomiji" (Bowles, 2016; Ahmed, 2004) političkih sustava i spomenute ću pojmove nastojati promisliti u njihovoj svrhovitosti primjene na građu iz polja kulture i književnosti. Sam fokus moje analize stavljen je na nekoliko kulturnih uzoraka hrvatske kulture ranih devedesetih godina. Riječ je o višestruko zanimljivom i dinamičnom kontekstu kojeg obilježava kraj Hladnog rata, slom socijalizma kao društvenog uređenja velikog broja zemalja istočne i jugoistočne Europe te početak rata u Hrvatskoj i susjednoj Bosni i Hercegovini kojim se na traumatičan način dovršio proces raspada Jugoslavije. Moja je uvjetna teza ili bolje

rečeno zapažanje da se paralelno s ratom, etničkim konfliktom, rastom partikularnih nacionalnih identiteta i raspadom socijalizma "kalio" tzv. "turbo kapitalizam" u značenju kapitalizma bez kočnica koji pojačava ekonomsku nesigurnost i društvene napetosti (Luttwak, 1999) pri čemu nam upravo kultura u širem antropološkim smislu nudi pregršt materijala za uočavanje tijesne povezanosti s ekonomijom u navedenim procesima.

Dr. sc. Anera Ryznar, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Stilistika i neoliberalizam

U izlaganju ću se nadovezati na teze prethodno iznesene u dva svoja teksta: „Stilistika i kriza“ koji je objavljen u zborniku Transmisija kroatistike (2015) i „Neoliberalna retorika i diskurz u hrvatskom visokom obrazovanju“ iz zbornika The Cultural Life of Capitalism in Yugoslavia (2017). U prvome tekstu pojam krize propitujem u kontekstu stilistike – discipline koja već više od pedeset godina živi u perpetuiranom kriznom stanju – i predlažem model ekonomske stilistike kao svojevrsan odgovor na pritiske koje u suvremeno vrijeme na humanističke znanosti vrši neoliberalna ekonomska politika. Polazeći od pretpostavke da je ekonomija kapitalističkih društava domena u kojoj gospodari imaginarno i fiktivno, pa se u tom smislu može uočiti i svojevrsan izomorfizam književnosti i ekonomije (odnosno jezika i novca), zalažem se za kritičko čitanje literarnoga aspekta gospodarske krize ili, točnije, za stilističku analizu krizne retorike, a osobito tzv. kriznih metafora. Takvu analizu provela sam u drugome tekstu, gdje se usredotočujem na korpus pravnih tekstova koji reguliraju polje znanosti i visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Analiza se fokusira na jezičnu invazivnost neoliberalnog diskurza, na krizni narativ kojim se legitimizira takva ideologija, na stilske i retoričke strategije postizanja neoliberalnog konsenzusa kao i na rekontekstualizaciju i operacionalizaciju neoliberalnih koncepata u sferi visokog obrazovanja. Nadalje, učinkovitost neoliberalnog diskurza uspoređuje se s autističnošću komunističkoga diskurza koji je oblikovao obrazovne reforme u socijalističkoj Jugoslaviji 1958 i 1974. Ta usporedba otkriva zašto je, usprkos sličnim, ekonomski usmjerenim obrazovnim politikama, neoliberalni diskurz bio mnogo uspješniji u proizvodnji javnoga konsenzusa i zašto protudiskurz studentskoga pokreta iz 2009. uspostavlja dijakronijski kontinuitet nužan za proučavanje neoliberalizma u postsocijalističkim društvima.

Igor Gajin, asistent i prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić, Umjetnička akademija Sveučilišta u Osijeku: (Anti)kapitalistički stereotipi, mitovi i zablude u moralističkom diskursu hrvatske (post)tranzicijske književnosti

Istražujući tranzicijske učinke u društvu i diskurzivnim formacijama, Ivana Spasić u studiji Kultura na delu (2013.) na temelju brojnih intervjua s raznovrsnim socijalnim reprezentatnima zapaža izrazitu učestalost diskurzivne figure koju naziva „retoričkim antimaterijalizmom“, a koja, između ostalog, podrazumijeva kategoričnu osudu i nepriznavanje društvenog, profesionalnog i karijernog uspjeha po bilo kojim osnovama. Ideničnu diskurzivnu figuru nalazimo i u hrvatskoj (post)tranzicijskoj književnosti, gdje se tranzicijski pobjednici i pripadnici novih društvenih elita redovito diskvalificiraju ukazivanjem na sumnjivo porijeklo njihova postignuća, pri čemu imamo i gestu dodatnog markiranja te strategije u smislu da se tranzicijskim uspješnicima gotovo redovito pripisuje seksualna devijacija (sklonost pedofiliji,

incestu, nekrofiliji, itd...). Upravo tako provođena diskurzivna praksa u hrvatskoj književnosti pokazuje da je karakterističan moralizam u vrijednosnoj prosudbi tranzicijskog društva korijenjena u ideološkoj motivaciji koja iza hrvatskog književnog morala, parafraziramo li tezu I. Spasić, funkcionira kao i Bourdieuova analiza mehanizama koji stoje iza izražavanja ukusa. Reproducirajući taj diskurs, književnost se uključuje u „igru (...) u kojoj gubitnik dobija“ (Bourdieu, 2003: 43) tako što uzvisuje gubitnikove društvene neuspjehe u moralni trijumf i nalazi mu satisfakciju tako što mu diskurzivno materijalizira neopipljive vrijednosti duha, na koncu poručujući da više u porazu nego li u uspjehu ima poetičke ljepote. U konačnici, dodao bih da tako intoniran diskurs u hrvatskoj književnosti postupno prelazi u one manifestacije koje Ludwig von Mises prepoznaje kao karakteristike „antikapitalističkog mentaliteta“, koji bi sažeto glasio: „Prilično bezvrijedni ljudi uživaju u bogatstvu i obilju, dok zaslužni i vrijedni ostaju praznih ruku“ (2010: 8), na što Mises odgovara: „Nitko nikada nije tvrdio da u neobuzdanom kapitalizmu najbolje prolaze oni koji bi, iz točke gledišta vječnih standarda vrijednosti, trebali imati prednost. Ono što kapitalistička demokracija tržišta donosi nije nagrađivanje ljudi prema njihovim 'istinitim' zaslugama, inherentnoj vrijednosti i moralnoj uzvišenosti. Ono što čovjeka čini manje ili više uspješnim nije procjena njegovog doprinosa iz perspektive bilo kojeg 'apsolutnog' načela pravednosti“ (isto, 9).

Doc. dr. sc. Marijana Hameršak, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb: Figura pretplatnika

Pretplatnik je jedan od rijetkih pojmova iz područja povijesti produkcije, distribucije i recepcije književnosti i knjige koji se na razini leksemseke semantike vezuje uz ekonomsku dimenziju i konotira ekonomsku praksu: prikupljanje novaca, novčanu razmjenu, odnosno plaćanje. Gledano, međutim, iz povijesne perspektive, figura pretplatnika se pokazuje neodvojivom od kategorija kulturnog i socijalnog kapitala. U izlaganju će se s fokusom na primjerima iz hrvatskog konteksta nastojati predstaviti osnovne povijesne i teorijske koordinate figure pretplatnika, pobliže njegove povijesne artikulacije, transformacije i ambivalencije, kao i njegov status u istraživanjima iz područja povijesti hrvatske književnosti, ali i šire povijesti knjige i književne teorije. Pritom će se postaviti pitanje mjesta pretplatnika u paratekstualnom univerzumu knjige ili komunikacijskom krugu, kao i pitanje njegova odnosa prema drugim akterima u književnom polju, prije svega prema čitatelju, autoru, patronu ili nakladniku, dok će se na primjerima iz hrvatske književnosti otvoriti rasprava o žanrovskoj distribuciji pretplatnika.

Doc. dr. sc. Maciej Falski, Sveučilište u Varšavi: Narod - mecena. Zašto je književnost nacionalno blago?

U naše suvremeno doba najčešće ne sumnjamo da je država dužna podupirati tako zvanu kulturnu djelatnost iz državnog proračuna. Povremeno u medijima vraća debata oko načina i poželjnog opsega financiranja književnih, glazbenih i drugih umjetnika, a razni natječaji i državni fondovi još uvijek su glavni izvor održavanja aktivnosti kulturnih institucija. Zašto je tomu tako? U svojem izlaganju želim se fokusirati na razdoblje kada se rađa taj način mišljenja.

U predilirsko doba i ranom ilirizmu u Hrvatskoj razvija se novi način mišljenja, koji možemo nazvati nacionalizacijom umjetničke proizvodnje. U starije doba u financiranju aktivnosti u književnom polju najvažnija je figura mecena: mislim na aktere poput vladara, aristokratskog dvora, crkve, ili gradske komune. Međutim, paralelno sa razvojem modernih nacija, defeudalizacijom, udomaćuje se mišljenje kako je razvoj književnosti u interesu cijele zajednice i cijela nacionalna zajednica treba i novčano skrbiti za pisce i njihove proizvode. Na odabranim primjerima hrvatskih i slovenskih institucija (čitaonice, novine, narodni domovi) želim pokazati na kojim vrijednostima se zasniva ta promjena, čije reperkusije i danas stvaraju okvir našeg viđenja uloge književnosti u društvu.

Prof. dr. sc. Jasna Horvat i doc. dr. sc. Josipa Mijoč, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Osijeku: Pametni književni proizvod digitalne ekonomije

Ekonomska znanost i praksa ostvaruju nove oblike sporazumijevanja prepoznatljive u okviru raznovrsnih ekonomskih polja. Marketing i statistika u podjednakoj mjeri pripovijedaju priče te razvijaju tehnike kojima se poslano poruke jednoznačno prosljeđuju recipijentima. I dok statistika pripovijeda ono što o (masovnim) pojavama zaključuje na temelju analiziranih brojeva prikupljenih istraživanjem stajališta pojedinaca, marketing koristi rezultate statističkih analiza kako bi svojim porukama izazvao osjećaje i ostvario poistovjećivanje. Proizvodnja kratkih reklamnih spotova postala je imperativom u prenošenju doživljaja, a razvoj mobilne tehnologije i široka uporaba mobilnih aparata dovela je do QR kodova te spajanja analognog medija (proizvođačkih kataloga) i digitalnih sadržaja (nerijetko kratkih reklamnih filmova) oglašanih na internetskim platformama (youtube, vimeo). Romani Vilijun (Jasna Horvat, 2016) i Atanor (Jasna Horvat, 2017) primjeri su „pametnih romana“ koji književni tekst proširuju sadržajima oglašanim na QR kodovima. Oba ova romana predstavljaju pametne književne proizvode koji svoje tehnologijsko nadahnuće pronalaze u dostignućima digitalne ekonomije, posebice iz grana kakve su marketing i statistika. Roman Vilijun ujedno je prvi pametni roman koji je proizveden u Republici Hrvatskoj, a QR kodovi ugrađeni u strukturu njegove romanske priče najavili su fenomene koje je potvrdio roman Atanor koji je također objavljen u izdanju Naklade Ljevak, ali godinu dana kasnije. Riječ je o sljedećim fenomenima: a) promjena uvida u paratekstualne mogućnosti analognog teksta, b) potreba definiranja QR kodova unutar književnoga teksta (nisu hipertext iz dva razloga: 1. za njihovo očitavanje potrebna je dopunska tehnologija – pametni telefon 2. čitatelj ne napušta inicijalni, analogni tekst jer je QR sadržaj iz digitalnog medija), b) sadržajna raznovrsnost QR poveznica (znanstveni članci, mrežna mjesta, intervjui autora, filmovi, fotografije, upitnici itd., predstavljanje knjige u kojoj se nalazi), c) grafizam QR kodova (kriptirane poveznice mogu sadržavati sliku naslovnice te time dobivaju ikoničke odrednice), d) omogućavaju da se otisnuta knjiga dovrši nakon što se pojavila na tržištu, e) omogućavaju da se otisnuta i dovršena knjiga mijenja (postavljanjem filmova na npr. vimeo platformi). Romani Vilijun i Atanor posjeduju i QR poveznice koje donose njihove uglazbljene/filmizirane ulomke. Produkciju takvih QR kodova potpisuje Josipa Mijoč, a sadržaji navedenih poveznica upućuju na nove mogućnosti književnoga proizvoda oslonjenog na novume digitalne ekonomije – kako u načinima sporazumijevanja tako i u sposobnostima širenja doživljaja unutar otisnutog književnog teksta.

Prof. dr. sc. Tatjana Jukić, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Još jedanput o ekonomskom problemu mazohizma (Austrougarski imaginarij i hrvatska književnost)

U glasovitoj studiji „Ekonomski problem mazohizma“ (1924) Freud opisuje mazohizam kao konfiguraciju koja dovodi u pitanje psihoanalizu kao teoriju psihičke ekonomije; taj problem psihoanaliza uspijeva premostiti adekvatnim razumijevanjem funkcije i topografije zakona i autoriteta u psihičkim strukturama. I doista, Freudovo otkriće nagona za smrti – otkriće koje je Freudu poslužilo za rekonstrukciju psihoanalize u 1920-ima – svoj smisao kao da nalazi u prevladavanju njezina ranijeg ekonomskog imperativa. Kad se gotovo pola stoljeća kasnije Gilles Deleuze vrati tome problemu, zamjerit će psihoanalizi što je u svome pristupu mazohizmu zanemarila književnost Leopolda von Sacher-Masocha, kojoj duguje opis mazohizma, a s njom i specifičnosti austrougarskoga imaginarija, posebno mjesto koje u tome imaginariju zauzimaju slavenske manjine. Pokazuje se tako da psihoanalitičko prevladavanje vlastitoga ekonomskog imperativa pretpostavlja stanovitu okluziju književnosti kao intelektualne situacije (mazohizma). U svojoj prezentaciji taj ću okvir uzeti kao polazište za raspravu o austrougarskoj konstituciji hrvatske književnosti.

Doc. dr. sc. Danijela Lugarić Vukas, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: Aspekti ekonomskih temelja književnosti: Gulag, Karlo Štajner i Danilo Kiš

U svom sam prethodnom izlaganju, oslanjajući se na Bahtinov tekst O metodologiji humanističkih znanosti (1930-e/1940-e; 1974), krenula od pretpostavke da je logika jezičnog (književnog, kulturološkog) podudarna logici ekonomskog (logici razmjene, ponude i potrošnje itd.). Propitala sam mogućnosti da se klasi, kao jednoj od ključnih ekonomskih, ali i kulturoloških kategorija pristupi kao tropu koji – ispreplećući se s kategorijama roda i dobi – strukturira književne i druge tekstove kulture nastale tijekom socijalističkoga razdoblja, i to prvenstveno u sovjetskom (ruskom) kulturnom polju. Usidravajući spomenute teorijske pretpostavke u konkretnim književnim djelima koja izravno tematiziraju klasu u sovjetskom (ruskom) kontekstu, zaključila sam da se najtješnji odnos između ekonomskog i književnog polja (a izvan obimnog opusa „dirigirane“ književnosti) nalazi u tekstovima koji se bave temom sovjetskih logora (Gulaga). Iz vizure klase (potom roda i dobi), što me je zanimalo u prethodnom izlaganju, riječ je o književnosti koju pišu subjekti koje ne štiti nikakav zakon, koji su izvan zajednice – i time i izvan klase, roda i dobi u uobičajenom smislu tih riječi (logoraš je Agambenov homo sacer). Unatoč tomu, književnost o logorima nije samo književnost traume i o traumi, nego je ujedno i književnost o ekonomiji i ekonomskim odnosima u najneposrednijem i najnecenzuriranijem smislu. Naime, Gulag (dobro opisan Solženicynovom metaforom arhipelaga) s jedne je strane bio strukturiran kao zasebna država (i to država koja ima strukturu ministarstava i drugih javnih tijela kao i “prava” država, odnosno država u geopolitičkom smislu), a s druge je imao kapilarnu važnost za cijeli sovjetski ekonomski sustav – na ekonomiji Gulaga, naime, ležala je ekonomija cijele sovjetske države uoči, tijekom i nakon Drugog svjetskog rata. Analizom dvaju književnih djela, 7000 dana u Gulagu Karla Štajnera i Grobnica za Borisa Davidoviča Danila Kiša, izlaganje će, osim spomenute ekonomije,

ekonomskih sustava i ekonomske problematike kao teme u književnom tekstu, pokušati obuhvatiti i druge, intertekstualne i interkulturalne aspekte koji problematiku koja me zanima približava domaćem kontekstualnom polju, a koja se također obuhvaća sintagmom "ekonomskih temelja književnosti". Uvjeti uporabe (receptije) Štajnerova književnoga teksta promatrat će se kao osobiti oblik (ekonomske) razmjene u kulturnome polju ondašnje Jugoslavije, o čemu govori i to da priča posvećena Karlu Štajneru u Kišovoj Grobnici za Borisa Davidoviča nosi za našu temu već dovoljno znakoviti naziv Magijsko kruženje karata (metafora „kruženja karata“ inherentno je ekonomska).

Prof. dr. sc. Prof. Cvijeta Pavlović, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu: O Njemačkoj Mme de Staël iz perspektive hrvatskih književnika XIX. Stoljeća

Analiza recepcije francuske književnosti u hrvatskoj književnosti kojom su posredovani tematsko-motivski sklopovi ekonomske provenijencije, pokazala je da se, uz okosnicu realističko-naturalističkih devetnaestostoljetnih fikcijskih i esejističkih koncepata, ishodište doba «novih vrijednosti» i novoga materijalizma u europskoj književnosti nalazi u XVIII. stoljeću. Stoga ne čudi da su francuski teoretičari ekonomije književnosti rado proučavali tekstove Jean-Jacquesa Rousseau i slične autore. U kontekstu hrvatske recepcije, značajan je položaj koji zauzima djelo Mme de Staël kao premosnice XVIII. u XIX. stoljeće. Premda često navođeno u estetičkoj klasicikaciji europske i svjetske književnosti, njezino djelo O Njemačkoj (De l'Allemagne) sadrži ekonomsko-kulturološke inovativnosti, značajke «interdisciplinarnoga» tj. humanističkoga ili «univerzalnoga» teksta i zamašnjaka strujanja koja će postati dominante XIX. stoljeća.